

אשה בלבן, יבשת שחורה

כמעט כל הצרות באו לי בחודש דצמבר. אינני יודע מדוע. בדצמבר 1948 נפצעתי בכיס פלוג'ה, ובזה היה מסתיים הסיפור כולו, אלמלא ארבעה בחורים שהוציאו אותי משם בעודי חי. בדצמבר 1952 הונחה פצצה במערכת. לא הייתי שם, במיקרה. אחר מחבריי המערכת, הקאריקטוריסט דוש, נפצע. בדצמבר 1953 נעשה נסיון לשבור לי את העצמות, או לחטוף אותי, או מיידועימה. המתנקשים לא הצליחו בזמנם, אך הספיקו לשבור את שתי ידיי. מעו יצא מתוק; רחל נכנסה לגור איתי. כדי לסגור אותי בשבועות שבהם לא יכולתי להשתמש בידיים, ונשארה מאו. התחננו רישמית כעבור חמש שנים (גם כן בחודש דצמבר, אבל זה חריג).

בדצמבר 1973 נכשלת בבחירות לכנסת השמינית, אחרי שתי תקופות כהונה בראש הרשות העולמית הוה — כוח חדש. חזרתי לבית רק כעבור שש שנים.

בדצמבר 1975 התקש צעיר אחד בחיי, דקר אותי כסכין והחטיא בכמה מילימטרים.

מדוע קרו כל אלה בחודש דצמבר דווקא? לאסטרוולוגים פיתרונים. שיסבירו. בוודאי קל יותר להתאים את הכוכבים לתוצאות הידועות. מאשר להיפך, לחבר את הכוכבים ולנחש את התוצאות. אז שנה טובה.

כיתמי השמש והעז השחורה

ההיסטוריון ארנולד טוינבי הסביר מדוע היתה אחת ההתחלות של התרבות האנושית דווקא במצריים.

מצריים, כך אמר, היתה ארץ עשירה, משופעת בגשם. באחת התקופות השתנה הכל: בגלל שינויים באקלים העולמי נעלם הגשם ממצריים.

ליושבי עמק הנילוס היו שלוש אפשרויות (ואותן האפשרויות יש, לדעת טוינבי, לכל ציבור העומד מול אתגר חדש). היו שהשלימו עם גורלם, ואלה מתו ברעב. היו שברחו מפני היובש לארצות השפיע, ונעלמו מבימת היסטוריה. אך התושבים הקדומים של עמק הנילוס מצאו "תשובה" ל"אתגר". הם ידעו כי אפשר להחזיק מעמד, גם ביובש, באמצעות שיטה מסופעת של הטיית מיינהילוס בתעלות לשרות. כדי לחפור את התעלות, לחצוק אותן ולפקח על חלוקת המים היה צורך במישטר מדיני חזק. כך נוצרה המדינה, בראשות שליטי יחיד וביורוקרטיה. כיום, אלפי שנים לאחר מכן, עדיין יש במצריים שליטי יחיד, ביורוקרטיה, יציבות מדינית — ומודעות רבה לבעיות המדינה. משום כך קראתי בעניין סידרת מאמרים של פארוק אל-בנו, שהופיעו לאחרונה בעיתון אמריקאי. הם דנו, כמובן, בבעיות המיידיות.

פגשתי את פארוק אל-בנו במיקרה. ישבתי אצל אניס מנצור במישור הכפוען אוקטובר בקאהיר, כאשר נכנס לביקור גבר עיסה-ליכות. מקובל במצריים לערוב יחד ולהציג זה לפני זה אנשים המוזמנים לפגישות שונות, וכך התפתחה שיחה מעניינת. לדברתי כי האורח הוא אחיו של אוסמה אל-בנו (כיום היועץ המדיני בכיר של הנשיא חוסני מובארכ). שהוא מרען חשוב מאוד במצריים ובאצות הברית, מומחה לענייני החלל, גיאולוג ומה עוד.

כמאמריו יוצא אל-בנו בצורה נחרצת נגד הרדיקה כי "בני-אדם יוצרים את המידבר", כלומר שהתהוות המידבר היא איכשהו, אשמתם של יושבי המידבר. לדברי אל-בנו, זוהי טעות גמורה. המידבר נוצר בעיקבות השינויים המחזוריים בפעולת השמש, המשפיעים על הגשם. אין לבני-אדם שום חלק בתהליך זה. להיפך, יש להעריך את יושבי המידבר, שלמדו לחיות בתנאים אלה, להתמודד ולהתגבר.

תקופות יבשות ורטובות מתחלפות לסרוגין. איתן מתרחב ומצטמק המידבר. הישוב האנושי הראשון פרח במצריים בתקופת-גשמים, לפני 200 אלף עד 180 אלף שנים. אחר-כך באה תקופת-יובש. וכן הלאה. בפעם האחרונה ידעה מצריים תקופה רטובה לפני 10 אלפים עד 5000 שנים, ובתקופה זו פרחו התרבות לאורך גדות הנילוס. (גרמה לי שפרטים אלה אינם מתאימים לגמרי לתיאוריה של טוינבי.)

אל-בנו מאמין שניתן להפריח את השממה. הוא לא חשב על הציונות ועל דויד בנגוריון, אלא על האפשרויות הטמונות במדע החלל. הוא עזר לפתח מצלמות מיוחדות לחלליות, העוזרות בחקר היובש ונתיביה-רעב. הוא מגלה כי ב-1981 גילו מכשירי-ראדאר של מעבורת-חלל את החבוי מתחת לחולות המידבר המערבי של מצריים. הם גילו אפיקי-נהרות עתיקים, שאינם נופלים ברוחבם מהנילוס. על סמך מחקר נחפרו שם בארות, והתגלו מאגרים עצומים של מיי-הים, שניתן לנצלם לשימוש חקלאי.

כל זה מעניין גם מבחינה אחרת. אנחנו גרלנו בארץ על האגדה ש-הברווז הרוס את הארץ. סיפרו לנו סיפורים על סוגים מסוימים של עזים שחורות שגרמו לחורבן. זה התקשר עם התיאוריה המקורשת שכל הגויים הרסו את ארץ-ישראל, וכי הארץ פורחת רק כאשר יושבים בה יהודים. פארוק אל-בנו לא שמע, מן הסתם, על תיאוריות אלה. אילו שמע, היה מחזיר חיוך אלגנטי.

מאסר כאשר יהיו, גלויים ואכזריים — עם כניסתם לכלא הם מצטרפים למחנה חסרי-האונים. הם מופקדים לשכט ולחסד כידי סוהרים, שאינם מתגייסים משיכת-העילית של האוניברסיטות. (אבא אבן לא הולך להיות סוהר!) אמר לי פעם מנהל בית-סוהר, כשכאתי אליו בתלונה.)

החברה שוללת מן האדם את היקר לו מכל, מלבד החיים — החרות. היא עלולה לשלול ממנו את צלם-האדם. היא יכולה לנוון אותו, להפכו לחיית-אדם. כפי שאכן עשתה במרבית התקופות והארצות.

עם קום המדינה היה איש שחלם — כפי שחלמו אז רבים — שמציון תצא תורה, גם בשטח זה. שמו היה רם סולומון, והוא כיהן כמנכ"ל משרד-המישטרה החדש. פעם הומין אותי ללישכתו, באחד הבתים הגרמניים הקטנים בקריה (בתל-אביב), וביקש ממני לתת את ידי לפרומה גדולה, להקמת בית-סוהר ישראלי אשר ישמש מופת לעולם כולו. הסכמתי בהתלהבות. אך חיש מהר סולק סולומון מתפקידו, ועימו נגו החלום.

מאז פגשתי בנציבים שונים, והחרידה אותי המחשבה כי אלה שולטים בחיי בני-אדם חסרי-מגן, בשנות כהונתי בכנסת השי

פעם חלטה תמר גולן בגאנה. היא שככה בכית-החולים, והשגריר הישראלי דאז באותה ארץ שחורה היה מוראג. הוא הריץ מיברק למישרד-החוץ בירושלים: "תמר גולן גוססת. מי משלם?" תמר לא מתה, ואת מחיר החזרתה לארץ שילם מעריב. וכך יכולנו להתאסף השבוע בקיבוץ להב כנגב, כדי לחגוג מלאת לה 50 שנה.

גולן

זאת היתה צריכה להיות מסיבת-הפתחה בנוסח "חיים שכי אלה" (אפילו עמוס אטינגר היה שם), אבל ההפתעה אברה. תמר הוריעה שהיא נמצאת בבאנגי, בית הקהילה המרכזי-אפריקאית, ומתכוונת לטוס לניירובי, בית קניה. כדי להחזירה ארצה בעוד מועד, היה צורך להגיד לה את האמת. היא באה כזמן, לי בוש — כמו תמיד — כחליפה לבנה.

הכרתי את תמר לפני יותר מ-30 שנה, כאשר היתה חברת קיבוץ להב ומוכירתו של שימרון אבירן, במחלקת-הביטחון של הקיבוץ הארצי. מעולם לא היכרתי מישהו (או מישהי) הדומה לה. היא טיפוס אותנטי — הרפתקנית כינלאומית שנשארה בנפשעה נערת-קיבוץ; עיתונאית עולמית השונאת אי-מעורבות; מתקנת עולם המקיימת קשרים עם מלכים ונשיאים.

הרגש הוא על המעורבות. כפי שאמר שמואל שניצר, מי שהיה עורך מעריב: עיתונאי גליל אוהב כמה אנשים ושנא כמה אנשים, אך לגבי רוב בני-האדם הוא אדיש. הוא כותב על מאורעות, אך אינו מעורב בהם. ואילו תמר גולן הג'ינג'ית אוהבת את מחצית האנושות, ושונאת את המחצית השניה. אין היא אדישה כלפי איש. והיא מעורבת בכל הסיפורים. כשמנסים להוציא אותה מהסיפור, מתברר שאין סיפור.

למשל: כשאורגן סיוורעיתונאים בזאר. תמר, שהכירה את הארץ עוד כשזו נקראה קונגו הבלגית, הצטרפה. במטוס היא חילקה לעיתונאים את דפי הרוח של אירגון אמנסטי על הריכוז בזאיר, הרודנות של מוכומו ומצבת האסירים הפוליטיים, "כדי שידעו מה לשאול". לכסוף היתה דווקא תמר היחידה שזכתה בראיון אישי עם הנשיא מוכומו.

כשביקשה ללוות את הנשיא חיים הרצוג במסע לזאיר, התנגד מוכומו בחריפות לבואה, והנשיא הרצוג היה מוכן לוותר עליה. להפעל לחצים, תמר נטעה, ומדי יום הגיעו לעורכיה תלונות טלפוניות על מעשיה. היא התעניינה במצב האסירים הפוליטיים, עוררה את בעיית זכויות-האדם באותה ארץ רודנית, הרגיזה את מוכומו והביכה את הרצוג. זה לא עזר להם. תמר עשתה את שלה ודייוחה.

ולאחרונה: אחרי שתמר אירגנה את הפגישה של שימרון פרס עם נשיא חוף-השנהב, פליכס הופואט-בואני (תמר מתעקשת לאיית את שמו כך, והיא בעלת-הסמכות), התעקש מישרד-החוץ הישראלי לברר אם אכן הדיווחים שלה אמיתיים. אנשי חוף השנהב אינם אוהבים את הליכוז, ורק בקושי הצליחה תמר לשכנע אותם להסכים לפגישה של דויד קימחי, מנכ"ל משרד-החוץ, עם ראש לישכתו של הנשיא השחור.

הפגישה היתה קרירה, וקימחי הודיע שאין ממש בדיווחיה של תמר על נכונות הנשיא להיפגש עם פרס ולחדש את היחסים עם ישראל. על פרס היה לבחור בין הדיווח של הדיפלומט המיקצועי ובין הדיווח של תמר גולן. הוא בחר בגריסת תמר — וצדק, כמובן. הפגישה אכן התקיימה והיתה לבכית. מכיוון שהאפי-ריקאים מאמנים בשיטה המבוססת על אמון ואינטואיציה אנושית, לא דקדקה לפגישה אף פיסת-נייר אהון.

אחד החלקים המעניינים ביותר של הערב היה סיפורו של אריה ברקול, איש הקרן-הקיימת. שפעל באפריקה בתקופת-ההוזה של יחסי ישראל עם היבשת השחורה, והכיר שם את תמר. הוא הרס במכה אחת כמה אגדות.

ישראל, הוא אמר, איכזבה את אפריקה. האפריקאים קיוו שהישראלים יהיו שונים מכל הלבנים האחרים, ונזכחו לדעת שאין כל הבדל. הישראלים התנהגו בדיוק כמו האחרים. הם ידעו את הכל, לא היו מסוגלים להקשיב ולשמוע, התייחסו אל בני-המקום בהתנשאות.

האמת היא, אומר ברקול, שלישראלים יש רק מעט מאוד ללמד את האפריקאים, אך יש להם הרבה ללמוד מהם. לישראלים יש חמישה חושים, אך לאפריקאים יש חוש שישי. האינטואיציה של האפריקאים מפותחת מאוד, והם מבינים הרבה דברים שהישראלים לא יבינו לעולם. הישראלים מבינים בטכניקה ובמכניקה, האפריקאים מבינים את החיים.

תמר גולן לא הכחישה שהיא עיתונאית, "מעורבת". מבחינה זו היא קרובה הרבה יותר לגישת העולם הזה מאשר לגישת מעריב. ביתה, "כשאני רואה אדם שנדרס, אני קורם כל מנסה לעזור לו. ורק אחר-כך אכתוב על זה". אמרה. "אני קורם כל כן-אדם, ורק אחר-כך עיתונאית". והייתי מוסיף: עיתונאי שאינו כן-אדם גם עיתונאי איננו.

לסוויסה, הירד!

למדתי לאהוב את האישה הזו, את רדיעותי, את מעשיו. את שפתו.

מעולם לא החלפתי איתו מילה, לא הודמנו לנו לשרת ביחד בכנסת, ועד היום לא היתה לי סיבה לפנות אליו. אבל אני עוקב אחריו.

עם מינויו כנציב בתי-הסוהר שמעתי את רדיעותי, ושמחתי. אפשר להכיר חברה על פי יחסה לאסיריה. יהיו מעשיהם בטרם

אורי אבנרי

איש יומן

תדלתי מרי פעם להחריד את מצפון עמיתי לגבי גורל האסירים. אך לשווא.

לכן שמחתי מעומק ליבי כאשר שמעתי מה אומר סוויסה, בבואו לתפקיד. אבל הייתי ספקן. ראיתי זאת לא פעם, ודווקא בשטח זה: דיבורים לחוד, מעשים לחוד. ביקשתי לעקוב אחרי מעשיו, ושמעתי טובות: האיש אכן מתכוון לדבריו ברצינות, והדברים מתחילים לזוז, למרות התנאים הקשים.

שמחתי גם על מיבטאו. יש סטראוטיפ כארץ, המזהה את האשכנזים עם כל נטיה מתקדמת, ליברלית והומאנית, ואת היהודים המזרחיים עם כל רב חשוך, קנאי, נוקשה ואכזרי. והנה על סוויסה, יהודי מארוקאי — לא מאזוקאי משתכנן, לא מחקה את בני-השממה, לא מחביא את מוצאו, אלא להיפך, שומר על מיבטאו האותנטי ועל זהותו. והוא מתקדם מן הפרופסור האשכנזי לקרימינולוגיה שהתווכח עימו בטלוויזיה, וגם הגיוני ומתוחכם יותר.

במיבחו של פרשת צבי גור התנהג סוויסה גם בחוכמה, גם באומץ-לב, גם בכבוד. הוא לא מיהר לגלגל את האחריות על הכפופים לו, כנהוג אצלנו, ולא הבטיח שמעתה יחמיר את התנאים בבתי-הסוהר ויתנגם באסירים, כפי שחפץ החלק הפרמיטיבי של הציבור (הכולל, כפי שנזכחנו לדעת, רבים ורעים מבין אחינו האשכנזים). איש כלבני.

לחופש נולדו

ועל צבי גור: אני יודע שאני צריך לשנא אותו. הוא עשה מעשה נתעב מכל נתעב. הוא חטף ילד למען בצע-כסף, וגרם למותו. הלב התפלץ למראה המישפחה השכולה. השבתי עליה גם בשבוע שעבר, רציתי להגיד לה: חזקו ואמצו.

אבל אינני יכול לחשוב על גור כעל מיפלצת. ובוודאי לא אחרי שהתגלתה האמת על הבריחה. הנה בסך הכל אדם אומלל, מיסכן, קורבן לדחפיו ולמומיו הנפשיים. הוא ברח כפי שחיה בורחת מכלובה, בלי מחשבה, בלי תכנון כלשהו, מפני שבחוק קורא החופש — ואי בעלי-החיים היכול לעמוד בפני הקריאה הזאת?

הקשבתי לוויכוח שהתנהל על מצב האסירים בתוכנית מוקד של ניסים מישעל. שמעתי את חילופי-הדברים בין רפי סוויסה ובין אישי-המישטרה עמוס הגירה והפרופסור קשה-הדיבור. שמעתי גם את דיבורי האסירים שהובאו מן הכלא. אמרתי בליבי: מעו יצא מתוק, גם בריחת איש כמו צבי גור יכולה להביא ברכה. שהרי לולא בריחה סנסציונית זו, מתי היה הציבור מתעניין אי-פעם במה שמתרחש בין כותלי הכלא?

החודש המקולל

חודש דצמבר חלף, ואני נושם לרווחה.